

вигляд: площа хвойних лісів (сосна, ялина) становить – 41,9 %, площа твердолистяних порід (дуб, бук) – 36,4 %, площа м'яколистяних порід (береза, осика) – 6,3 %. Таким чином, за результатами проведеної аналітичної оцінки ми виявили, що ліси та землі лісогосподарського призначення в Україні мають певні особливості, порівняно з іншими європейськими країнами:

- значно нижчий від середньоєвропейського рівень лісистості території країни;
- обмежений режим використання та специфіка відомчого розподілу (66 % припадає на Держлісагентство);
- більшість земель лісового фонду також перебувають у зоні промислового забруднення, а їх загальний стан не відповідає еколого-економічним вимогам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна вибрала для себе стратегічний курс на євроінтеграцію. З метою формування системи сталого природокористування, яка була б за ефективністю подібна до діючих моделей у країнах Європейського Союзу, на порядок денний висувається питання щодо реформування лісової галузі, зокрема використання земель лісогосподарського призначення.

На нашу думку, пріоритетними напрямками розвитку земель лісогосподарського призначення України на найближчий період мають стати:

- розширене відтворення земель та поліпшення їх якості;
- збільшення лісистості території до оптимальної;
- раціональне використання земель;
- впровадження системи плати за користування землями лісогосподарського призначення на рентній основі;
- збільшення площ, розширення системи рекреаційного використання лісів та земель лісогосподарського призначення.

Отже, розширене відтворення земель лісогосподарського призначення сприятиме оптимізації лісистості у регіонах та створить належні умови для їх оздоровлення в екологічному плані, а визначення напрямів покращення їх стану сприятиме забезпеченню сталого розвитку й управління лісовим господарством, збільшенню площі лісів, збереженню біорізноманіття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах.

Якщо в загальному розумінні під сталим використанням природних ресурсів розглядаються обсяги та засоби їх використання за умови запобігання їх виснаженню, відтворення відновлюваних ресурсів, зниження темпів використання не відновлюваних завдяки збереженню стійкої рівноваги в локальній, регіональній та глобальній екосистемах [10], то, на наш погляд, під сталим використанням земель лісогосподарського призначення потрібно розглядати їх регульоване використання, що забезпечує оптимальні темпи відновлення та екологічну рівновагу, сприяє задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах.

Література

1. Порядок денний на XXI століття. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.un.org/russian/document/declarat/summitdecl.htm>.
2. Данилишин Б.М. Наукові нариси з економіки природокористування : монографія / Б.М. Данилишин. – К. : Вид-во РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.
3. Хвесик М.А. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу : монографія / М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, Н.М. Василюк. – К. : ТОВ "ДКС", 2011. – 498 с.

4. Лісовий кодекс України. Кодекс України про надра. Водний кодекс України. Повітряний кодекс України. – Харків : Вид-во "Одісей", 2011. – 232 с.
5. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – С. 27. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Чопик О.П. Поняття та склад земель лісогосподарського призначення // Науковий потенціал України 2009 : матер. п'ятої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (25-27 березня 2009 року) / О.П. Чопик. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.lesovod.org.ua/node/3449>.
7. Офіційний сайт Державного агентства лісових ресурсів. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk>.
8. Шкарлет С.М. Особливості розвитку целюлозно-паперової галузі України / С.М. Шкарлет, Т.О. Довга // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : зб. наук. праць. – Сер.: Економічні науки. – Чернігів : Вид-во ЧДТУ, 2011. – № 1(48). – 497 с.
9. Мірошніченко А.М. Земельне право України : підручник / А.М. Мірошніченко. – К. : Вид-во "Алерта"; Центр навч. літ-ри, 2011. – 680 с.
10. Berg van den. Historical and Future Models of Economic Development and Natural Environmental. Toward Sustainable Development: Concepts, Methods, and Policy / Berg van den, Jeroen C.J. and Jan van der Straaten. – Washington, D.C. : Island Press, 1994. – Pp. 211.

Боцула А.И. Проблемы и перспективы стабильного использования земель лесохозяйственного назначения Украины

Проанализировано современное состояние проблем распределения и использования земель лесного фонда. Обоснованы теоретические положения и практические рекомендации по совершенствованию отношений и определению перспектив стабильного использования земель лесного фонда. Определено, что под постоянным использованием земель лесного фонда следует рассматривать их регулируемое использование, которое создаст надлежащие условия для улучшения состояния лесных ресурсов, увеличения их площади, сохранения биоразнообразия и удовлетворения потребностей общества.

Ключевые слова: земли лесохозяйственного назначения, лесной фонд, устойчивое использование природных ресурсов.

Botsula O.I. Problems and perspectives of sustainable land use forestry purposes of Ukraine

The present state of the problems distribution and land use for forestry purposes. Theoretical approaches and practical recommendations for improving relationships and identify prospects for sustainable use of land for forestry purposes. Determined that under the sustainable use of land for forestry purposes should be considered regulated of their use, which will create the necessary conditions for the improvement of forest resources, increase their size, biodiversity and meet the needs of society.

Keywords: land for forestry purposes, forest resources, sustainable use of natural resources.

УДК 630*[23+68]:167.1

Аспір. Ю.В. Шведюк¹ – НЛТУ України, м. Львів

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Описано різні підходи до визначення понять "стале управління лісами" та "стале управління лісовим господарством". Визначено основні принципи сталого управління лісами. Розглянуто законодавчі та нормативно-правові акти щодо реформування лісової галузі і переходу до сталого ведення лісового господарства. Висвітлено особливості відтворення лісів різними способами, їх основні переваги і недоліки. Узагальнено основні проблеми, які виникають у процесі відновлення лісів і лісорозведення, та розроблено комплекс заходів, реалізація яких сприятиме їх вирішенню.

¹ Наук. керівник: доц. Л.Д. Загвойська, канд екон. наук

Ключові слова: лісове господарство, стале управління лісами, адаптивний менеджмент, відновлення лісів, лісорозведення.

Актуальність дослідження. Глобальні зміни умов природного життєвого довкілля, зростання обсягів споживання лісових ресурсів потребують особливої уваги до відтворення лісів. Важливою причиною сучасного погіршення стану лісів України є прорахунки у відновленні лісів і лісорозведенні, зумовлені недостатнім врахуванням екологічних чинників (кліматичних, ґрунтових, гідрологічних) та їх впливу на лісові насадження. Результати лісогосподарської діяльності останніх десятиліть характеризуються зниженням продуктивності і втратою біологічної стійкості штучно створених лісових культур, послабленням виконання ними екологічних, соціальних і ресурсних функцій.

Відновлення лісів і лісорозведення розглянуто в багатьох наукових працях, запропоновано сучасні технології створення лісових культур, розроблено інструкції, настанови тощо. Особливості відтворення лісів у контексті сталого управління лісовим господарством вивчають І.Я. Антоненко, І.Ф. Букша, А.А. Головка, А.М. Дейнека, Я.В. Коваль, І.М. Лицур, В.М. Маурер, Є.В. Мішенін, І.Я. Олійник, О.П. Павлішук, І.М. Синякевич, І.П. Соловій, Ю.Ю. Туниця, М.В. Чернявський. Однак потребують додаткового висвітлення питання щодо реалізації комплексних заходів, пов'язаних із вирішенням проблем у процесі відтворення лісів.

Постановка проблеми. Метою дослідження є розгляд основних проблем відтворення лісів і розроблення комплексних заходів щодо їх вирішення.

Актуальність заходів із відновлення лісів і лісорозведення зумовлена необхідністю переходу до сталого ведення лісового господарства, підвищення біологічної стійкості і продуктивності лісів, збільшення площ корінних високопродуктивних насаджень, вирощування лісових культур, наближених за формою і структурою до корінних, посилення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, рекреаційних та інших функцій лісів.

Виклад основного матеріалу. Реалізація Концепції реформування та розвитку лісового господарства має на меті забезпечити ведення лісового господарства на засадах збалансованого розвитку, підвищити ефективність лісоуправління та збільшити площі лісів до оптимального рівня (лісистість території України становить 15,7 %, тоді як науково обґрунтований рівень передбачає 20 %) [7].

Державна програма "Ліси України" на 2010-2015 рр. передбачає підвищення лісистості України до 16,1 % шляхом створення 429,5 тис. га лісів. Заходи з відновлення лісів заплановано здійснити на площі 231,2 тис. га. Прогнозований обсяг фінансування заходів із лісорозведення становитиме 2010,04 млн грн, а заходів лісовідновлення – 654,68 млн грн. Більшість коштів на реалізацію заходів із відтворення лісів передбачено отримати з державного бюджету України [6]. Збалансований розвиток лісового господарства потребує забезпечення розширеного відтворення лісів, затвердження критеріїв та індикаторів сталого розвитку лісового господарства, запровадження сталого управління лісовим господарством і підвищення ефективності його функціонування [8].

Стале управління лісовим господарством має на меті підвищити продуктивність лісів, посилити виконання ними екологічних, естетичних і рекреаційних функцій, забезпечити підтримку біологічного і ландшафтного різноманіття внаслідок урахування особливостей функціонування всіх компонентів лісових екосистем. Це дасть змогу забезпечити неперервне невиснажливе багатопільове використання лісових ресурсів.

Згідно з Протоколом до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, стале управління лісами – це управління лісами, лісовими землями та їх використання у спосіб і в кількості, що здатне підтримувати біорізноманіття, продуктивність, життєстійкість, відновлювальні властивості лісових екосистем і потенціал виконання ними екологічних, економічних і соціальних функцій на місцевому, національному та глобальному рівнях і не завдавати шкоди іншим екосистемам [9].

На думку Є.В. Мішеніна, екосистемне управління лісовим господарством – це процес, спрямований на підтримку нормального функціонування всіх компонентів лісових екосистем та їх здатності до відновлення у взаємозв'язку і взаємозумовленості зі станом навколишнього середовища [4]. Стале управління лісами базується на екосистемному підході ведення лісового господарства, метою якого є збереження сталості лісових екосистем різних ієрархічних рівнів, забезпечення більш повної реалізації їх екологічних функцій [5].

Стале управління лісами – це довгострокова, цілеспрямована, економічно вигідна, екологічно відповідальна і соціально орієнтована взаємодія людини і лісової екосистеми. Основними принципами сталого управління лісами є безперервність, невиснажливість та комплексність використання лісових ресурсів; прибутковість діяльності лісогосподарських підприємств; урахування інтересів усіх зацікавлених сторін під час прийняття управлінських рішень у сфері лісового господарства [2].

Лицур І.М. та Головка А.А. сформулювали визначення понять – "управління лісами" та "управління лісовим господарством". Управління лісами – це здійснення управлінських дій, спрямованих на визначення цілей лісової політики, встановлення інструментів лісової політики та впровадження лісової політики суб'єктами управління, які не виконують господарських функцій. Управління лісовим господарством – це здійснення управлінських дій, спрямованих на використання та відтворення лісових ресурсів. До складу системи управління лісами повинні входити суб'єкти, відповідальні за розроблення і впровадження національної лісової політики України. Систему управління лісовим господарством повинні формувати суб'єкти, які здійснюють використання та відтворення лісових ресурсів [3].

Сучасні напрями розвитку лісового господарства, зокрема процесів відтворення лісів, повинні базуватись на вимогах сталого розвитку, тобто враховувати екологічні, економічні і соціальні цілі у процесі відновлення і створення лісів. J. Nyberg (1998) пропонує робити більший акцент на адаптивний менеджмент, який включає систематичне вивчення попереднього досвіду здійснення лісогосподарських заходів [10]. Однак таке дослідження може бути достатньо тривалим, тому доцільно використовувати нові підходи до ведення лісового

господарства, а також удосконалені інструменти моделювання, які забезпечують точне прогнозування і систематичне оцінювання різних варіантів менеджменту, базуючись на поточній інформації про стан лісових ресурсів.

Відтворення лісів передбачає створення високопродуктивних, біологічно стійких насаджень з господарсько цінних деревних і чагарникових порід і формування деревостанів із високими захисними властивостями. Згідно зі ст. 79 Лісового кодексу України, відтворення лісів здійснюється шляхом їх відновлення (природним, штучним або комбінованим способами) та лісорозведення [1]. Відновлення і створення лісів у контексті сталого ведення лісового господарства передбачає застосування таких заходів: запровадження вибіркових, поступових способів рубок; залишення на зрубках дерев-насічників; проведення лісокультурних робіт зі сприяння появі самосіву головних порід і збереження природного поновлення.

Внаслідок здійснення лісогосподарської діяльності, пов'язаної із заготівлею деревини, дуже часто пошкоджуються або навіть знищуються інші важливі компоненти лісу (підріст, підлісок, живий надґрунтовий покрив, лісова підстилка), що негативно впливає на ефективність функціонування лісових екосистем загалом. Це зумовлює заміну природних корінних деревостанів із високою біологічною стійкістю і продуктивністю штучно створеними лісами, які є менш ефективними і не здатні повною мірою використовувати потенціал лісорослинних умов.

У процесі виконання лісозаготівельних робіт заміна суцільних рубок поступовими чи вибірковими, застосування комплексних заходів із відновлення лісу сприятиме збереженню життєздатного самосіву і підросту головних порід, зменшить негативний вплив господарської діяльності на довкілля, позитивно вплине на збереження лісового середовища. Сприяння природному поновленню дає змогу зберегти генетичний фонд лісових насаджень, вирощувати деревостани з кращими спадковими ознаками у найбільш сприятливих лісорослинних умовах. При цьому витрати матеріальних і трудових ресурсів є значно меншими, ніж під час створення лісових культур.

Основні проблеми, які виникають у процесі відтворення лісів, і можливі заходи щодо їх вирішення представлені у таблиці.

Табл. 1. Проблеми відтворення лісів та основні заходи щодо їх вирішення*

Проблеми відтворення лісів	Заходи
1	2
Недостатнє фінансування заходів із відтворення лісів	Забезпечення цільового використання бюджетних коштів для відтворення лісів лісогосподарськими підприємствами
Зміна лісорослинних умов вирощування лісових насаджень та особливостей лісового фонду	Врахування здатності деревних порід до адаптації у процесі відтворення лісів у конкретних типах лісу
Зниження генетичного потенціалу лісових насаджень, їх біологічної стійкості і продуктивності	Забезпечення лісогосподарських підприємств високоякісним насінням і садивним матеріалом із високими генетико-селекційними задатками
Недостатній догляд за лісом, пошкодження лісових насаджень шкідниками та хворобами, низький санітарний стан лісів	Забезпечення виконання усього комплексу заходів із відтворення лісів

1	2
Пошкодження лісових культур дикими і свійськими тваринами	Проведення обліку мисливських тварин, укомплектованість егерських служб, посилення охорони мисливських угідь, застосування репілентів, огороження лісових культур
Високий рівень використання ручної праці	Підвищення механізації заходів відтворення лісів
Проведення рубок на ерозійно небезпечних ділянках лісу	Удосконалення нормативно-правових актів з метою чіткого визначення потенційних ділянок, вирубування лісу на яких може призвести до негативних наслідків (посилення водної і вітрової ерозії, втрата родючості ґрунту, повеней тощо)
Надмірне вирубування деревини під час проведення санітарних рубок	Створення єдиної системи електронного обліку деревини, сертифікація лісів
Всихання лісових насаджень, збільшення частки малоцінних і похідних деревостанів	Використання науково-обґрунтованих рекомендацій щодо ведення лісового господарства
Зміна породного складу і вікової структури лісів внаслідок застосування суцільно лісосічних рубок у процесі головного користування	Впровадження вибіркових, поступових і комбінованих способів рубок, збільшення площ лісів природного походження, вирощування корінних різновікових деревостанів
Недостатнє використання цінних біотипів (плюсових дерев, елітних насаджень) у науково-дослідних і виробничих цілях	Проведення ретельного пошуку нових плюсових насаджень з метою їх відбору, реєстрації та оформлення
Недостатній контроль за здійсненням незаконних (самовільних) рубок, діяльність підпільних лісопильних і лісопереробних цехів	Реалізація деревини лише через аукциони, посилення штрафних санкцій, адміністративної та кримінальної відповідальності
Значне пошкодження ґрунту внаслідок трелювання деревини тракторами	Застосування нових машин і механізмів у процесі заготівлі деревини
Незадовільний стан лісових доріг	Фінансування робіт на будівництво і ремонт доріг лісогосподарського призначення
Недосягнута система права власності на ліси	Недоцільність приватизації лісів державної і комунальної власності. Приватна власність на ліси в Україні можлива шляхом створення лісових насаджень на приватних землях (лісорозведення)
Недостатня увага до збереження, відтворення і раціонального використання лісових ресурсів	Посилення контролю за станом лісових ресурсів і відпуском деревини окремими державними структурами, незалежними від підприємств Державного агентства лісових ресурсів України. Проведення національної інвентаризації лісів. Ведення державного лісового кадастру незалежними державними контролюючими установами. Проведення сертифікації лісів (сертифікація походження деревини та продукції з деревини)
Складність законних процедур доступу до лісових ресурсів	Ліквідація єдиних дозвільних центрів для спрощення процедури видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного і лісового квитків) і скорочення терміну процедури видачі рішень. Надання права видачі дозвільних документів безпосередньо ОУЛМГ. Зменшення кількості дозвільних процедур і документів
Збільшення площ низькопродуктивних земель, не придатних для сільсько-господарського виробництва	Розроблення нормативно-правової бази та економічного механізму стимулювання лісорозведення на непродуктивних сільськогосподарських землях

1	2
Порушення гідрологічного режиму територій, посилення ерозійних процесів	Збільшення площ захисних лісових насаджень за рахунок створення нових лісів, обґрунтоване проведення меліоративних робіт
Самозаліснення земель, які не використовують у сільсько-господарському виробництві	Переведення площ, що самозаліснились, у лісові площі на основі інвентаризації. Удосконалення механізму передачі самозаліснених земельних угідь лісгосподарським підприємствам з метою створення повноцінних продуктивних лісових насаджень
Низький рівень соціально-економічного забезпечення населення регіону (низький рівень життя населення, високий рівень безробіття та міграції населення, зменшення його працездатності, низький рівень екологічної освіти)	Збільшення частки місцевого населення, зайнятого у лісовому секторі, покращення умов праці
Невисокий рівень екологічної культури населення	Підвищення обізнаності місцевого населення у своїх правах і обов'язках, розширення прав місцевих громад у процесі прийняття рішень

*Власні узагальнення.

Аналіз ведення лісового господарства потребує створити ефективну систему управління лісовим господарством, забезпечити належне фінансування усіх запроектованих заходів, використовувати сучасні сценарії ведення лісового господарства, залучати всі зацікавлені сторони у процес прийняття рішень. У сучасних умовах ринкової економіки планування ведення лісового господарства значною мірою залежить від споживчого попиту на лісові ресурси, зокрема зростання попиту на деревину м'яколистяних порід (берези, вільхи тощо).

Застосування системного підходу під час аналізу лісгосподарської діяльності дає змогу оцінити сучасний стан ведення лісового господарства, спрогнозувати можливі напрями розвитку і змодельовати різні варіанти природних процесів для прийняття ефективних управлінських рішень.

Висновки. Недосконала система управління лісовим господарством України потребує удосконалення підходів і методів управління з урахуванням загальноприйнятих міжнародних норм, зменшення тиску контролюючих органів, посилення громадського контролю у процесі прийняття рішень владними структурами у сфері лісового господарства, активне співробітництво органів державної влади й усіх зацікавлених сторін (фахівців лісового господарства, науковців, неурядових організацій, ЗМІ та широкої громадськості), покращення інформаційного забезпечення у сфері лісового господарства (надання правдивої інформації, її відкритість та доступність).

Література

1. Лісовий кодекс України: Офіційне видання. – К.: Вид. дім "Ін Юре", 2006. – 184 с.
2. Добрынин Д. О проблеме выявления лесных участков, на которых возможно экономически эффективное и экологически устойчивое лесопользование // Д. Добрынин, Р. Сунгуров // Устойчивое лесопользование. – 2012. – № 2. – С. 12-23.
3. Лицур І.М. Вдосконалення системи управління лісокористуванням України / І.М. Лицур, А.А. Головка. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.essuir.sumdu.edu.ua>.
4. Мішенін Є.В. Еколого-економічні проблеми сталого розвитку лісового господарства / Є.В. Мішенін // Наукові праці Лісівничої академії наук України : зб. наук. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2004. – Вип. 3. – С. 26-29.

5. Мішенін Є.В. Еколого-економічні та соціальні орієнтири лісоресурсного розвитку на підприємницьких засадах / Є.В. Мішенін, Г.А. Мішеніна, І.С. Ярова // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Сер.: Економіка і менеджмент. – Суми, 2012. – Вип. 3 (51). – С. 3-10.

6. Про затвердження Державної цільової програми "Ліси України" на 2010-2015 рр. / Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р., № 997. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

7. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства / Розпорядження Кабінету міністрів України від 18.04.2007 р., № 208. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

8. Про схвалення Концепції національної екологічної політики на період до 2020 року / Розпорядження Кабінету міністрів України від 17.10.2007 р., № 880. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

9. Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат / Ратифіковано Законом від 16.10.2012 р., № 5432-VI. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

10. Nyberg J.B. Statistics and the practice of adaptive management / J.B. Nyberg // In: Statistical Methods for Adaptive Management Studies. Research Branch, British Columbia Ministry of Forestry. – 1998. – № 0. 42. – Рр. 1-7.

Шведюк Ю.В. Современные проблемы воспроизводства лесов в контексте устойчивого управления лесным хозяйством

Описаны различные подходы к определению понятий "устойчивое управление лесами" и "устойчивое управление лесным хозяйством". Определены основные принципы устойчивого управления лесами. Рассмотрены законодательные и нормативно-правовые акты по реформированию лесной отрасли и переход к устойчивому ведению лесного хозяйства. Освещены особенности воспроизводства лесов различными способами, их основные преимущества и недостатки. Обобщены основные проблемы, которые возникают в процессе восстановления лесов и лесоразведения и разработан комплекс мероприятий, реализация которых будет способствовать их решению.

Ключевые слова: лесное хозяйство, устойчивое управление лесами, адаптивный менеджмент, восстановление лесов, лесоразведение.

Shvediuk I.V. Current problems of reforestation in the context of sustainable forest management

This article considers different approaches as to the definitions of the concepts of "sustainable forest management" and "sustainable management of silviculture". It defines the basic principles of sustainable forest management and the legal and regulatory acts of the reforming forest industry in the context of the transition to sustainable forest management. It also highlights the special features of different ways of forests regeneration, their main advantages and disadvantages. It sums up the main problems of reforestation and afforestation and considers the complex of measures which can contribute to their solution.

Keywords: silviculture, sustainable forest management, adaptive management, reforestation and afforestation.